

Príbeh československých légii

Ferdinand Vrábek

Vojenský teoretici považujú dobrovoľnícke vojsko za najefektívnejší spôsob budovania spoľahlivej armády pozostávajúcej z odhodlaných a uvedomelých príslušníkov ozbrojených síl, ktorí vedia za čo bojujú a strádajú, a za čo nasadzujú svoje životy. Bojová morálka takéhoto ozbrojeného telesa je na neporovnateľne vyššej úrovni ako u takých vojenských jednotiek, ktorých príslušníci boli do vojenskej služby mobilizovaní nútene, ktorí nevedia, za čo bojujú a štát, ktorý ich do svojej armády povolal proti ich vôli a v rozpore s ich presvedčením, nepovažujú za svoj. Príbeh československého zahraničného vojska (1914–1920), správnosť takéhoto názoru plne potvrdzuje. Naše zahraničné vojsko, neskôr nazvané légiami (české a slovenské, ale v najsprávnejšej lexikálnej verzii československé¹ légie) vznikli z tých najskromnejších podmienok a časom vyrástli na dobre organizovanú a bojaschopnú armádu ešte neexistujúceho štátu. Ale jednotky toho „štátu“ ešte pred jeho vznikom 28. 10. 1918 zviadli viacero úspešných bojov s nepriateľom a minimálne v dvoch prípadoch sa im podarilo prelomiť aj zákopové línie na fronte (Papoušek: 1921, 38–39, Galandauer: 2002, 42–44). Dokázali sa samozásobiť všetkým potrebným materiálom a napokon podnikli v dejinách vojenstva víťazný a vcelku usporiadaný a dobre organizovaný presun na trase mnoho tisícov kilometrov na ceste z Ukrajiny cez ruskú Sibír až do Vladivostoku a odtiaľ rôznymi trasami do vlasti. Tento výkon musí ešte aj dnes, ak bude objektívny, oceniť ktorýkoľvek vojenský expert, teoretik vojenského „remesla“ alebo historik².

Myšlienka vybudovania zahraničného vojska pozostávajúceho z národne a vlastenecky cítiacich Čechov a Slovákov v rokoch prvej svetovej vojny v mnohom nadväzovala na predvojnové antimilitaristické hnutie a prejavy slovanskej solidarity a vzájomnosti, ktoré sa v predvojnových Čechách i na Slovensku, vtedy súčasťou Rakúsko-Uhorska, rozšírili výdatne živene aj idealistickými rusofilskými názormi časti vedúcich politikov medzi Čechmi (Karel Kramář, Jaroslav Dürych) aj Slovákmi (Svetozár Hurban Vajanský) najmä v súvislosti s balkánskymi vojnami v rokoch 1912–1913 (Pichlík: 1961, Dangl: 1979, Paulová: 1973). Spoločnosť v Čechách a aj na Slovensku bola prevažne rusofilská, ale nie vždy dôsledne antimilitaristická. Preto dochádzalo aj najmä na začiatku vojny k prejavom lojality, vlastnectva a nadšenia z „boja za vlasť“ (Fidler: 2003, 8–9, Šrobár: 1922, 5–6). Základné útvary neskoršej československej (dnes českej a slovenskej) armády vyrástli síce spontánne, ale organizovane³ a postupne sa za hranicami Rakúsko-Uhorska rozrastali počas celého konfliktu (1914–1918) v rôznych štátoch ako dobrovoľnícke zahraničné vojsko. Tieto ozbrojené útvary mali vlastné velenie a organizovalo ich zahraničné revolučné politické vedenie so súhlasom krajín Dohody–Ruska, Francúzska a Veľkej Británie, neskôr aj Talianska a USA. Politicky boli zaštitené Československou národnou radou (ČsNR) na čele s Tomášom Garrigue Masarykom, Edvardom Benešom a Milanom Rastislavom Štefánikom. Cieľom bolo vybojovať po boku dohodových štátov politickú samostatnosť, oslobodiť Čechov a Slovákov a vytvoriť samostatný spoločný štát (Pichlík: 1991, 37–39). To sa po mnohých obetiach a strádaniach aj podarilo. Légie sa o vznik Československa významne zaslúžili a neskôr sa stali základom Československej armády. Ich úlohu zhodnotil T. G. Masaryk v októbri 1918 slovy, že nečecal toho úspechu. Je vidno, že úsilí o armádu bolo správne. Hoši nám to všetko udělali. V „Rozkaze československým vojákům“ prezident Masaryk 14. listopadu 1918 uvedl: *„Vy, kteří jste bojovali na francouzské a italské frontě, brzy se setkáte s novými úkoly doma. Na Vás bratří v Rusku*

a Sibíri, je těžší úloha, neboť se nemůžete vrátit domů tak brzy, jak byste si přáli. Nicméně touto obětí posílíte pozici našeho národa na mírové konferenci.“ (Pichlík: 1991, 416–417)⁴ Preto je aj pochopiteľné, že legionárske tradície – spolu s husitskými (Jan Žižka, Prokop Holý) – sa stali základom na ktorých sa v rokoch 1918–1938 budovali bojové tradície našich ozbrojených síl.

Spočiatku však tento cieľ – samostatný štát – pripadal vcelku ako neskutočný a málo realistický sen iba niekoľkých politických rojkov. Ale ako sa po štyroch rokoch ukázalo, zase raz tí idealisti zvíťazili nad „realistami“. Väčšina českých a slovenských domácich politikov sa alebo stiahla do pasivity, alebo hlásala politiku „aktivizmu“ – podpory monarchie. K tomu sa hlásili takmer všetky české politické strany združené v „Českom Svaze“ a v „Národnom výbore“, pretože počítali s ďalším trvaním Rakúsko-Uhorska aj po vojne a preto presadzovali potrebu „oportunistickej“ politiky. Proti tomu vystupovali predstavitelia tzv. Maffie, tajného revolučného výboru, ktorého menom začal Masaryk svoju zahraničnú akciu. Úlohou Maffie bolo udržiavať tajný styk s cudzinou, vykonávať spravodajskú činnosť a zbierať pre Dohodu všetky relevantné informácie, ktoré zaujímali dohodových politikov i generálov a v neposlednom rade aj zvyšovať svoj politický vplyv doma a vytesňovať politiku „aktivizmu“, ktorá mohla zahraničnú akciu Čechov a Slovákov v očiach Dohody kompromitovať (Paulová: 1937, 7).

Pre rakúsko-uhorskú armádu ešte vo vyhrotenejšej miere platili pomery v celej spoločnosti – národnostné a triedne rozpory, povýšenosť generality a dôstojníckeho zboru, drsné spôsoby poddôstojníkov, feldvéblov a šikovateľov. Tu sa nie veľmi podarili zamýšľané reformy následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este, ktorému vo veciach armády slúžila za vzor nemecká armáda v zmysle jednoty a organizácie. Ako schopný vojenský veliteľ a vojak, snažil sa, aby reforma volebného práva prispela aj k tomu, aby sa mohol v každom smere zahraničnej politiky opierať o demokratickú brannú moc, lebo vedel, že to sú

najlepšie delá a pušky, ktoré sú nabité nadšením a vd'akou k dynastii (Šrobár: 1928, 68). Pomery v armáde zhoršovalo aj takmer bezprávne postavenie mužstva, najmä slovanského pôvodu, ktorým sa vojenská mašinéria svojím drilom a násilím usilovala vtlačiť najpotrebnejšiu vlastnosť vojaka monarchie: slepú poslušnosť veliteľom a neochvejnú vernosť cisárovi pánovi. Je celkom prirodzené, že všetky uvedené faktory napriek slovám vojenskej prísahy⁵ bojové odhodlanie, jednotu a bojaschopnosť rakúsko-uhorskej armády neupevňovali, ale oslabovali. Tieto pomery v uhorskej časti armády dobre ilustruje vojak a neskorší ruský legionár Janko Jesenský (Jesenský 1936: 12–34).

Na armádu, v ktorej panovali takéto pomery sa ani veliteľský zbor, ani vedenie štátu nemohlo plne spoľahnúť (Cruttwell: 1991, 49). To sa plne potvrdilo po vypuknutí ozbrojeného konfliktu v lete roku 1914. Od samého začiatku vojny, ktorá podľa tvrdenia politikov a vojenských stratégov nemala trvať dlho, nie celé roky – ale len pár mesiacov, dochádzalo k antimilitaristickým prejavom, vypovedávaniu poslušnosti, dezerciam a sebamrzačeniu, aj keď zato boli prísne tresty alebo poprava obesením.⁶ Medzi mnohými českými a slovenskými vojakmi rakúsko-uhorskej armády sa šírilo živelné protestné hnutie, ktoré nadväzovalo na predvojnovú vlasteneckú a protivojnovú propagandu. Od samého začiatku vojny bol významným prejavom odporu aj dobrovoľný prechod k nepriateľovi do zajatia. Spočiatku išlo o živelné individuálne protesty, ale čoraz častejšie sa objavovali aj skupinky, ktoré sa organizovali, vymieňali si informácie a názory a pripravovali sa aj na hromadný prechod do zajatia pri prvej vhodnej príležitosti. Pri tom už zohrali svoju úlohu myšlienky národnej uvedomelosti, vlastenectva, slovanskej vzájomnosti a aj rusofilstvo, šírené pred vojnou takými politikmi a predstaviteľmi kultúry ako boli v Čechách napríklad už spomínaný K. Kramář alebo na Slovensku S. H. Vajanský ale aj ďalší politici, vedci a umelci. Známa však už bola aj v zahraničí pôsobiaca skupina okolo profesora českej Karlo-Ferdinandovej univerzity v Prahe Tomáša Garrigue Masaryka orientujúceho sa

na myšlienky západnej demokracie a liberalizmu (USA, Veľká Británia, Francúzsko) a jeho domáci spolupracovníci z okruhu spomínanej Maffie. V zajatí sa postupne ocitli desaťtisíce Čechov a Slovákov, ktorí sa stali predmetom záujmu predstaviteľov československého zahraničného odboja (Pichlík: 1991, 42–43), ale do légii vstúpila len ich menšia časť. Vo vojenskom prostredí zohrali významnú úlohu predovšetkým členovia Sokola⁷, z ktorých mnohí si do zákopov na východnom fronte brali aj svoje členské legitimácie s nádejou, že im to pomôže a v prípade ruského zajatia sa s nimi bude zaobchádzať vládnejšie. V činnosti Sokola, českej telovýchovnej a osvetovej organizácie, sa už pred vojnou prejavil výrazný rast národného sebavedomia a vlasteneckých citov, čo sa prejavovalo aj tým, že Sokol mal veľký vplyv na široké masy obyvateľstva. Sokolské zlety (posledný pred vojnou bol v roku 1912) boli veľkými manifestáciami českého a slovanského vlastenectva. Sokoli patrili k najuvedomejším členom légii a významne sa podieľali ako na výcviku nováčikov, tak aj na osvetovej činnosti medzi legionármi. Svojimi vystúpeniami si získavali veľké sympatie ako u miestneho obyvateľstva, tak aj u ostatných spojeneckých vojakov (Pichlík: 1991, 23, Valníček: 2008, 74–75, Urbanová–Vrábel: 2010, 156).

Medzi Čechmi, Slovákami a ďalšími slovanskými poddanými cisára Františka Jozefa I. vzbudzoval odpor už spôsob, akým monarchia v pozadí s Nemeckom vyvíjala nátlak na Srbsko a tak keď sa 28. júla 1914 začal útok na Srbsko a rakúske delostrelectvo začalo páliť na Belehrad, nemohlo sa to neodraziť aj na novej vlne sympatií so slovanskými bratmi na Balkáne. Nič nepomáhala ani ideologická ofenzíva a propagandistické tvrdenia, že ide o zachovanie dôstojnosti ríše a odplatu za agresívne zámery Srbska. Aj sarajevská vražda následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželky pomáhala zastrieť skutočné vojnychtivé plány Viedne výdatne podporovanej a podnecovanej Berlínom. Náladu a pomery v armáde veľmi dobre charakterizuje aj to, že len medzi 10.

októbrom 1914 a 25. septembrom 1915 došlo k devätnástim hromadným prechodom českých vojakov na ruskú stranu frontu. Armádny rozkaz rakúsko-uhorského velenia vtedy uviedol: „*Hanba a hanba*, opovrzení a potupa týmto nesvedomitým a nečestným chlapům, kteří zrazují císaře a říši, kteří kálejí prapory naší slavné armády i čest svého národa! Povinností každého Čecha, který má čest v těle, jest, aby udal... tyto lotrovské štváče a zrádce“ (Procházka: 2008, 48). Väčšina českých a slovenských vojakov – pokiaľ nepadli, alebo neboli zmrzačení – doslúžila v radoch cisárskej armády, alebo prežila v zajateckých táboroch a do légii vstúpila len ich menšia, ale najuvedomelejšia časť.⁸

Veľká vojna, ako sa vtedy konflikt neskôr nazvaný I. svetovou vojnou označoval, stala sa medzníkom, ktorým jedna dejinná epocha končí a druhá začína (Galántai: 1987, Rauchensteiner: 1994, Maľkov: 1998, Šedivý: 2001). Rozhodovalo sa v nej o nových mocenskopolitických pomeroch v Európe i vo svete a ako sa dodatočne ukázalo aj o zániku stáročných svetových ríš, o oslobodení mnohých dovtedy utláčaných národov a vzniku nových štátov. Nastal rozhodujúci čas, keď sa mohla riešiť aj otázka postavenia českého a slovenského národa novým spôsobom. Zatiaľ čo v rámci Rakúsko-Uhorska pred vojnou neuspeli ani tie najmiernejšie návrhy na reformy týkajúce sa Čechov, Slovákov a ďalších nenemeckých a nemaďarských národov a národností monarchie, po vypuknutí vojny sa otvorili, aj keď sa to spočiatku nezdalo, oveľa ďalekosiahlejšie možnosti.

Spočiatku českí aj slovenskí politici doma vydali lojálne a dynastii verné vyhlásenia, ale v zahraničí sa hneď prihlásili o slovo aj také organizácie, ktoré mohli hovoriť slobodne, prihlásiť sa o svoje prirodzené samourčovacie právo a vystúpiť s programom národného oslobodenia. Napríklad Slováci v USA zastúpení Slovenskou ligou už 10. septembra 1914 schválili „Memorandum o krivdách a požiadavkách slovenských“, v ktorom požadovali samourčovacie právo a úplnú národnú samosprávu pre slovenský národ (Čaplovič: 2008, 60).

Na počiatku bola vo Francúzsku Rota Nazdar a v Rusku Česká družina.

Česi a Slováci, ktorí boli v zahraničí a mohli sa slobodne rozhodovať, už na počiatku vojny v roku 1914 ponúkli svoju pomoc, služby i životy boju o samostatnosť. Mali sa vrátiť domov, pretože kým boli občanmi Rakúsko-Uhorska podliehali mobilizačnému rozkazu, ale oni to vnímali inak. Napríklad Česi na zhromaždení v londýnskom Hyde Parku 3. augusta 1914 vyhlásili, že odsudzujú a zatracujú nespravodlivú a krutú politiku rakúsko-uhorskej vlády voči malému Srbsku a považovali by za neodpustiteľný zločin proti svojmu národu a proti všetkým slovanským bratom vstúpiť do nenávidených radov rakúskej armády (Pichlík: 1991, 66–67). Iní – tí, ktorí mali už občianstva príslušných krajín, kam sa vysťahovali – bojovali v armádach týchto štátov: v Rusku, Francúzsku a najmä v USA, kde bolo najviac Čechov a Slovákov (ich počet v americkej armáde sa odhaduje na 30–40.000). Ďalší slúžili aj v armáde srbskej, kanadskej atď. Vstup do armády našim kolonistom v Anglicku povolili až koncom roku 1916. Vtedy vstúpilo do vojska asi 320 našich. V kanadskej armáde slúžilo približne 1000 Čechov a Slovákov.

Vo Francúzsku mohli byť dobrovoľníci zaradení len do Cudzineckej légie (Fidler: 2003, 27). Strediskom sa stalo mesto Bayonne; vstup dobrovoľníkov do francúzskej armády organizovala Česká kolónia v Paríži. Naši vytvorili druhý pochodový pluk prvého pluku Cudzineckej légie. Českí dobrovoľníci v ňom postavili v prápore C prvú rotu o štyroch peších čatách, ktorú pomenovali „Compagnie Nazdar“ (Rota Nazdar). Bolo ich asi 600 a slúžili ako radoví vojaci, dvaja ako subalterní dôstojníci – velitelia guľometných čiat poručík V. Dostál a poručík R. Audritzký. Rote velil francúzsky kapitán Salée. Po výcviku,

trvajúcim do 23. októbra 1914 odišla rota s vlastným práporom, ktorý mu venovali bayonské dámy, na front. Väčšina príslušníkov roty boli parížski Sokoli, preto si tykali, oslovovali sa brat a zachovávali si vnútornú disciplínu, ktorej sa naučili v Sokole. Po boji pri Arrase 9. mája 1915 utrpela táto jednotka veľké straty a prestala existovať – nebolo ju možné dopĺňať, pretože na Západe neboli v tom čase žiadni rakúsko-uhorskí zajatci českej a slovenskej národnosti. Zvyšok príslušníkov Roty Nazdar bol preto rozdelený do iných rôt pluku a bojovali potom na Balkáne, na Gallipoli a aj v oblasti Solúna.

V Rusku pôsobila Česká družina v rámci ruskej armády ako špeciálna jednotka. V rozkaze Hlavnej správy ruského generálneho štábu, ktorým sa prikazuje sformovanie čs. dobrovoľníckych oddielov v ruskej armáde sa priamo hovorí, že snahou ruských Čechov je oslobodenie ich vlasti z rakúskej poroby a že si preto kladú za úlohu, až sa s ruskou armádou dostanú na územie Rakúsko-Uhorska, vyvolať doma medzi svojimi krajanmi povstanie.⁹ Česká družina sa začala tvoriť v Kyjeve už v auguste 1914 (Jakl–Polčák–Hejl–Orián 2008, 4). Koncom septembra boli postavené už 4 pešie roty a hudba. Z pridelených ruských vojakov utvorili nebojový oddiel. Prísaha a svätenie práporu sa uskutočnilo na Sofijskom námestí v Kyjeve symbolicky na sviatok svätého Václava – 28. septembra 1914. Na začiatku októbra už mala 2 štábnych dôstojníkov, 18 subalterných dôstojníkov, 1 lekára, 2 úradníkov a 1012 vojakov (z toho 777 Čechov a Slovákov). Ich rozlišovacím znamením bola červenobiela stužka na čiapke.¹⁰ Medzi najvýznamnejších príslušníkov Českej družiny nazývaných starodružiníkmi patrili S. Čeček, O. Husák, V. Klecanda, K. Petřík a ďalší. Aj oni si tykali a oslovovali sa brat. Dňa 23. októbra 1914 už jednotka odišla na haličské bojisko. Jej príslušníci mali za úlohu hlavne výzvednú službu a revolučno–propagačnú činnosť.¹¹

Na prvom fronte – srbskom – boli pre vznik zahraničného vojska spočiatku nepriaznivé podmienky, hoci tam bolo od prvých dní vojny dostatok zajatcov

českej aj slovenskej národnosti. V ťažkých bojoch a neskôr pre ústup vo vražedných podmienkach nebola ani možnosť a ani čas na organizovanie nejakej jednotky zo zajatcov v Srbsku. Srbské légie preto zo zajatých Čechov a Slovákov vznikli až v roku 1916 na ruskom území v Odese. Bolo ich celkom asi 300, z ktorých bolo však 90 dôstojníkov. V roku 1917 boli títo legionári prepravení cez Murmaň¹², Anglicko a Francúzsko na balkánsky front k Solúnu.

V Rusku úspešne pokračoval nábor do Českej družiny. V januári 1915 bolo prijatých 250 nových príslušníkov, ktorí sa na rozdiel od prvých príslušníkov tejto jednotky nazývali novodružiníci. Treba zdôrazniť, že vstup do légii nebol pre zajatcov jednoduchým rozhodnutím. Jednak už na vlastné oči zažili hrôzy vojny, jednak týmto krokom vystavovali sami seba do nového nebezpečenstva nielen v boji, ale aj v prípade zajatia rakúsko-uhorskou armádou, ktorá ich považovala za zradcov a popravovala (Galandauer, 2002, 18). Taktiež hrozili represálie zo strany rakúsko-uhorského režimu ich rodinným príslušníkom doma. Nie všetci vedeli, za čo by mali ísť znovu do boja a preto si kládli otázky o konečnom ciele, za ktorý majú znovu riskovať svoje životy. Aj keď sa pri náboře medzi zajatcami zdôrazňovala budúca nezávislosť a samostatnosť Čiech, obnovenie Českého kráľovstva a oslobodenie Slovákov z Uhorska, nie všetci zajatci to chápali. Napríklad v decembri 1914 sa do Českej družiny prihlásilo okolo 400 zajatcov, ale nakoniec do jednotky vstúpilo z nich len niečo cez 200 (Pichlík: 1991, 51).

Z výkvetu Družiny sa vytvorilo „sokolské komando“, ale po ústupe Rusov z Haliče v máji 1915 ho rozpustili. V polovici roku 1915 sa prišlo k vytvoreniu druhého práporu Družiny, k čomu výdatne prispel príchod volyňských Čechov. Do konca októbra sa vytvorili nové štyri roty, čím sa v januári 1916 pripravil vznik streleckého pluku o dvoch práporoch a v máji 1916 sformovanie čs. streleckej brigády.

V roku 1916 ožil vo Francúzsku v súvislosti s vývojom bojových operácií na fronte nový záujem aj o československých dobrovoľníkov. Ale ich prevoz z Ruska viazol. Až v nasledujúcom roku 1917 sa podarilo zorganizovať dva menšie transporty, ktoré však položili základ nového budovania našich légií vo Francúzsku. Zásluhou E. Beneša, M. R. Štefánika, J. Šnejdárka a M. Janina sa tu rozvinula významná politicko-organizačná práca (Šnejdárka: 1994, 176–178, Guelton–Braud–Kšišan: 2009, 69–71). 16. decembra 1917 bola na základe dekrétu francúzskeho prezidenta Raymonda Poincarého povolená autonómna čs. armáda, ktorá bola podriadená francúzskemu vrchnému veleniu, ale vo veciach politických podliehala Československej národnej rade (ČsNR), vrcholnému orgánu čs. zahraničného odboja na čele s T. G. Masarykom. Veliteľom bol už spomínaný francúzsky generál Maurice Janin. Nové legionárske pluky sa tvorili v Cognacu a Jarnacu. Ich organizácia mala byť nasledovná: v Rusku 4 divízie a po 1 divízii vo Francúzsku a v Taliansku. Pre ruské pešie (strelecké) pluky boli vyhradené čísla od 1 do 20, pre francúzske od 21 do 30 a pre talianske od 31 vyššie. Časovo najstarší bol oddiel dobrovoľníkov zo zajateckých táborov v Rumunsku, ktorý sa Štefánikovou zásluhou dostal už v roku 1916 do Ruska a koncom júla 1917 bol prevezený do Francúzska. Mal okolo 340 mužov. V polovici novembra 1917 prišiel z Ruska transport asi 1200 mužov s poručíkom Otakarom Husákom; druhý ruský transport mal asi 600 mužov a do Francúzska dorazil až na jar 1918 – cez Archangelsk a Murmaň. Druhú skupinu tvorili českí a slovenskí dobrovoľníci z USA. Prvý transport prišiel do Cognacu koncom novembra 1917 a posledný – dvadsiaty tretí, počiatkom roku 1918. S jedným z týchto transportov prišlo do Francúzska aj niekoľko krajanov z Austrálie. Celkom prišlo do Francúzska z USA asi 2300 dobrovoľníkov, medzi nimi veľa takých Slovákov, ktorí nepodliehali vojenskej povinnosti v USA a pre vstup do légií ich na svojej ceste do USA získal M. R. Štefánik. Pomerne najväčšiu skupinu tvorili českí a slovenskí zajatci v Srbsku. Po porážke srbskej armády v roku 1915 ustupovali spolu so Srbmi cez Albánsko a sústredili sa na ostrovoch Korfu a Sinare. Dôstojníci sa rozdelili do

talianskych táborov, ale vojakov dopravili do Francúzska. Robil sa medzi nimi nábor do légiií a tak káder čs. vojska vzrástol v Cognacu o ďalších 3000 mužov. Z Ruska previezli srbských legionárov k Solúnu a keďže sa prihlásili do Francúzska, z Balkánu prišlo na západný front v dvoch transportoch ďalších 350 dôstojníkov a vojakov. Zvyšok našich najstarších vojakov z Roty Nazdar bol prepustený z Cudzineckej légie až 7. augusta 1918. Z pôvodných 600 osôb však zostávalo už len 30 vojakov. Okolo 50 nových príslušníkov légiií dodali odvody v Českej kolónii v Paríži koncom marca 1918. V roku 1918 sa uskutočnila aj výmena zajatcov medzi Francúzskom a Talianskom. V tom období záverečnej fázy vojny a rozhodujúcej ofenzívy proti Nemecku a Rakúsko-Uhorsku bolo potrebné, aby československé vedenie postavilo na stranu Dohody čo najviac vlastných jednotiek. Preto sa zintenzívnilo budovanie ďalších československých plukov a divízií v Taliansku a vo Francúzsku a prejavovali sa aj snahy o čo najskoršiu evakuáciu čs. armádneho zboru z Ruska (Pichlík: 1991, 389).

Z Talianska prišlo v júni a auguste do Francúzska v dvoch transportoch asi 660 zajatcov, z Francúzska sa do Talianska prepravilo na jeseň 1918 asi 80 dôstojníkov. V januári 1918 bol postavený 21. strelecký pluk, v máji 22. Tak vznikla 20. mája 1918 čs. brigáda vo Francúzsku, jej veliteľom bol plukovník Philippe. Počínajúc od veliteľa práporu boli vyššími dôstojníkmi len Francúzi, velitelia rôt a čiat boli z radov Čechov a Slovákov. Až na bojovom území bol major Husák vymenovaný za veliteľa práporu.

Pluky mali podľa francúzskej organizácie peších plukov 3 prápory o 3 peších rotách, 1 guľometnú a jednu pomocnú rotu, v ktorej bolo plukovné jazdectvo, delostrelectvo, vozatajstvo, technické čaty, spojovacie, hudba a pod. Zvláštne odznaky, ktorými sa líšili od francúzskych vojakov boli modré trojuholníkové výložky s červenými číslami pre vojakov a so striebornými číslami pre dôstojníkov, na ramenách znak ČS, na barete alebo na prilbe boli štylizované znaky jednotlivých československých krajín. V Cognacu zostalo aj po odchode

brigády na front náhradné teleso, tak zvané náhradné a spoločné depôt, v ktorom sa hlavne z amerických Slovákov vytvoril ešte ďalší strelecký pluk, dvadsiatytretí, ktorý sa však už na front nedostal. Z brigády tak vznikla divízia o troch plukoch.

Prvý prápor, ktorý príslušníkom 21. pluku venovalo mesto Paríž, odovzdal 30. júna 1918 v Darney sám prezident Poincaré. Koncom roku 1918 dostal prápor aj 23. pluk. Celkový počet francúzskych legionárov bol asi 9600; z nich padlo vyše 630. Po vojne koncom roku 1918 sa v Cognacu začal ešte tvoriť 24. pluk. Ten sa skladal zo srbských zajatcov, ktorí sa pred 28. októbrom 1918 neprihlásili do armády a boli potom ako vojaci mobilizovaní, jednak zo zajatých dôstojníkov čs. štátnej príslušnosti, ktorí padli do francúzskeho zajatia pri posledných rozhodujúcich bojoch s Nemcami koncom októbra a začiatkom novembra. Týchto domobrancov bolo 2600.

Prvé pokusy našich zajatcov v Taliansku o vstup do čs. dobrovoľníckych oddielov spadajú do roku 1916. Nábor talianskeho ministerstva vojny nemal spočiatku úspech – prihlásilo sa len asi 200 Čechov do Ruska. Tam zostavili z nich výzvedný prápor o 4 rotách. Nepriaznivé stanovisko talianskej vlády k budovaniu československého vojska z rakúsko-uhorských zajatcov sa podarilo zvrátiť až na jar 1918 po úspešnej vojensko-diplomatickej misii M. R. Štefánika (Biagini: 2010, 47).¹³

Česi a Slováci robili pre Talianov hlavne výzvedné služby. Zajatci z vlastnej iniciatívy vytvorili akúsi prípravnú vojenskú revolučnú organizáciu nazvanú „Československý dobrovoľnícky zbor“, v ktorej jej zakladateľ Jan Čapek vychoval na sokolských základoch spoľahlivý káder pre taliansku légiiu. Zbor bol založený 17. januára 1917 v zajateckom tábore v Santa Maria Capua Vetere pri Neapole. Neskôr ho preložili do Paduly, kde dosiahol svoj najväčší rozkvet. Dňa 4. októbra 1917 urobila talianska vláda aspoň kompromisný ústupok a povolila tvorenie čs. oddielov určených na zákopové a iné technické práce na vojnovom

území.¹⁴ Začali sa tvoriť v Padule vo februári 1918 a na miesto určenia odišli v marci a apríli 1918. Celkom bolo vytvorených sedem práporov o 4 rotách. Prápor mal 1600 mužov. Zmluvou z 21. apríla 1918 talianska vláda uznala existenciu jednotnej a autonómnej čs. zahraničnej armády, ktorej veliteľstvo bolo, ako bolo už uvedené, vo Francúzsku; zriadila však pre taliansky front zvláštny čs. zbor (divíziu), tiež autonómnu, ale podriadenú talianskemu vrchnému veleniu. Politická právomoc náležala ČsNR. Došlo aj k vyššie spomínanej výmene našich dobrovoľníkov medzi Talianskom a Francúzskom. Novou zmluvou bola 30. júna 1918 dodatočne určená kompetencia ČsNR a talianskeho veliteľstva. Veliteľom divízie bol generál Andrea Graziani. Úradovanie bolo talianske, ale velenie od začiatku české.

Talianske légie dostali prápor od „Talianskeho komité pre čs. samostatnosť“ 24. mája 1918 v Ríme a ten sa stal plukovným práporom 34. pluku. Ostatné pluky dostali prápory až pri prísahe republike v Padove 8. decembra 1918 za prítomnosti talianskeho kráľa. Armádny zbor sa vytvoril reorganizáciou talianskej légie 17. novembra 1918. Mal dve divízie, 6. a 7. Divízie mali po 3 streleckých plukoch (31, 32, 35 a 33, 34, 39), okrem toho sa podľa talianskeho vzoru organizovali aj príslušné vojenské úrady, sudy, pošta, skupiny eskadrón jazdectva, ľahké a ťažké delostrelectvo, obrnené autá, divízne guľometné roty, ženijné útvary, technické, zásobovacie, dopravné, zdravotné, strážnu rotu, národnú stráž (poľné četníctvo), pracovnú zajateckú rotu a i. Veliteľom zboru bol nástupca generála Grazianiho na čele divízie, generál Luigi Piccione. Pred odchodom z Talianska sa počet legionárov ešte zvýšil a všetky veliteľské miesta v čatách, rotách a práporoch boli obsadené Čechmi a Slovákmi. Armádny zbor bol sústredený v okolí Padovy, odkiaľ potom odišiel v decembri 1918 do vlasti. Všetkých talianskych legionárov bolo asi 20.000; z toho ich v Taliansku padlo a zomrelo asi 350.

Budovanie légii v Rusku sa stalo dynamickejším až v apríli 1917 po demokratickej revolúcii, ktorá skoncovala s cárskym režimom. Podľa formačného

poriadku vypracovaného ruským generálnym štábom za spoluúčasti Čecha – generála Jaroslava Červinku (Fidler: 2003, 66–77), sa začalo tvoriť čs. vojsko na Ukrajine. Výstavba légií v Rusku pokračovala ešte rýchlejšie po bitke pri Zborove 2. júla 1917 (Papoušek: 1921, 42–56, Galandauer: 2002, 7–11, Fidler: 2003, 59–65). Pod dojmom skvelého bojového výkonu legionárskych jednotiek¹⁵ povolilo ruské vedenie intenzívny nábor v zajateckých táboroch.¹⁶ Aj keď nábor nebol vždy úspešný, predsa len sa brigáda rozšírila na divíziu. Káder dôstojníkov bol z Borispola premiestnený od januára 1917 do Belgorodu. Stále však bolo k dispozícii viac dôstojníkov ako vojakov, preto aj mnohí dôstojníci slúžili v légiách ako radoví vojaci či poddôstojníci. I. strelecká divízia „husitská“ vznikla 5. septembra 1917, keď sa 3 dovtedajšie pluky starej brigády doplnili o nový štvrtý pluk. Podľa príkladu tretieho pluku, ktorý užíval, od roku 1916 meno Žižkovo, mali v tom čase (od augusta 1917) aj ostatné pluky tejto divízie čestné názvy podľa husitských vodcov. Tak prvý pluk sa nazýval plukom Husovým, druhý plukom Jiřího z Podebrád a štvrtý plukom Prokopa Veľkého. Aj 1. delostrelecký division (oddelenie), ktorý sa tvoril u I. divízie mal Žižkovo meno. Odznakom divízie bol husitský kalich vyšíty na epoletách rovnošaty. II. strelecká divízia dostala mená podľa jednotlivých krajín, pričom Čechy boli zastúpené Prahou. Tak sa 5. pluk nazýval Pražským a od jesene roku 1917 tiež plukom Masarykovým, 6. pluk bol Hanácky, 7. Tatranský a 8. Sliezsky. Po bitke pri Zborove poslal T. G. Masaryk legionárom telegram: *„Bratři svou husitskou chrabrostí zjednali jste si uznání Ruska i celého spojeneckého světa. Dokázali jste přátelům i nepřatelům, že náš národ je navždy rozhodnut domoci se své národní a politické samostatnosti.“* (Procházka: 2008, 49.).

Ruská revolúcia mala na budovanie československých légií v Rusku popri kladnom vplyve aj záporný dopad. Aj v legionárskych jednotkách sa podľa ruského vzoru začali konať schôdze a diskutovalo sa o rozkazoch velenia. Revolúcia mala vplyv aj na zmenu vnútornej organizácie našich vojenských

útvarov. Ako súčasť ruskej armády muselo aj čs. vojsko prijať novo zavedené inštitúcie takzvané komitáty, t.j volené výbory rotné, práporové, plukovné a divízne, ktoré predstavovali vojenskú samosprávu vojenských telies. V roku 1917 však tieto výbory ešte nevedli k úpadku vojenskej disciplíny a rozkladu armády tak, ako to bolo v ruskej armáde. Obmedzovali sa viac na činnosť osvetovú a na podporu pri riešení problémov pri zásobovaní. Dobre sa uplatnili najmä u sovietskych orgánov a v spolupráci s miestnymi revolučnými vládami. Rozkazom z 12. januára 1918 boli pre čs. útvary určené aj samostatné dištinkcie vojenských hodností. Miesto cárskeho náramenníka boli zavedené malé štítky prišité na ľavom rukáve a rozlišujúce poddôstojnícke a dôstojnícke hodnosti rôznym počtom lomených prúžkov. Až na malé výnimky boli tieto dištinkcie podržané v podstate až do konca pobytu našich na Sibíri. Pre stále väčšie revolučné zmätky sa zbor postupne stále viac osamostatňoval od ruského velenia, rástol vplyv dôstojníckeho zboru a uplatňovalo sa v ňom české velenie. Od jesene 1917 začal vychádzať aj prvý vojenský časopis légii – „Československý vojak“.

T. G. Masaryk vyhlásil 7. februára 1918 náš armádny zbor v Rusku za súčasť čs. armády vo Francúzsku a vydal rozkaz na jeho prevedenie na francúzske bojisko. Koncom februára začal odchod z Ukrajiny. Vtedy mal zbor okrem príslušníkov štábov 10 peších plukov (8 streleckých a 2 strelecké záložné) a rad menších útvarov, ešte nie celkom hotových, asi 2 brigády ľahkého delostrelectva, 1 neúplný division ťažkého delostrelectva, zálohu pre jazdectvo, ktorého prvú poleskadronu sformovali počiatkom marca v Pirjatine, tesne pred bojmi pri Bachmači, ďalej niekoľko technických oddielov, celkom viac ako 40.000 vojakov. Počítalo sa so vznikom 2. armádneho zboru a za miesto jeho formovania bol zvolený Omsk na západnej Sibíri. Pretože väčšinu ruských dôstojníkov prepustili, veliteľmi plukov a samostatných útvarov sa stali legionárski dôstojníci.

Rozhodnutím vojenských delegátov v Čeljabinsku 23. mája 1918 sa

začala obdivuhodná a úspešne zavŕšená anabáza¹⁷ ruských légii. Zjazd ruských legionárov sa konal v júli a auguste v Omsku a následne sa uskutočnila ich reorganizácia. Popri Odbočke ČsNR, ktorá predstavovala akúsi dočasnú vládu, bol za vedúci orgán ustanovený snem čs. revolúcie, v ktorom rozhodovali zástupcovia vojska. Správcom vojenského odboru Odbočky bol zvolený Rudolf Medek. „Poriadky a rezolúcie“ schválené na zjazde dali ruskej légii zásadné direktívy a určovali jej vývoj až do Štefánikovej reformy. Dňa 28. augusta 1918 povýšili plukovníka Jana Syrového na generálmajora, menovali ho veliteľom armádneho zboru a vrchným veliteľom celého protibolševického frontu. Vo všetkých skupinách bola dopĺňaná pechota, delostrelectvo a technické útvary, organizovali sa štáby, vznikala nová organizácia zdravotníckej služby, veterinárnej, súdnej, zásobovacej, dopravnej, strážnej a podobne. V Čeljabinsku zriadili aj samostatnú poľnú poštu, ktorá zabezpečovala poštové spojenie a službu na celom ohromnom ruskom území až po Vladivostok.

Počas bojov s bolševikmi sa objavila potreba ďalších príslušníkov légii. Preto vyhlásili mobilizáciu do takzvaných pracovných oddielov, ktoré sa vytvorili najprv v sibírskej Gajdovej skupine, neskôr sa rozkazom OČsNR z 20. augusta 1918 rozšírili po celom čs. vojsku v Rusku. Sústredovacími tábormi boli Samara, Jekaterinburg, Omsk a Nikolajevsk. Pre vstup do vojska zostal aj naďalej zachovaný princíp dobrovoľnosti. Zvláštna pozornosť sa v Rusku venovala Slovákom. Pre mobilizovaných slovenských zajatcov bol na jeseň 1918 v Irkutsku zriadený „Výchovný tábor pre Slovákov“. Z vojakov, ktorí ním prešli, bol potom doplnený 12. strelecký pluk Štefánikov. Výnimočné pomery nútili naše vojsko v Rusku organizovať aj tyl. Zásobovanie a výstroj vojska malo na starosti tylové intendantsstvo. Jeho práca sa hodnotila v ruskom chaotickom prostredí ako vynikajúce dielo iniciatívnej schopnosti a organizačnej pohotovosti našich ľudí, ktorí dokázali pre jednotky zabezpečiť všetko – od ošatenia, cez potraviny, opravy zbraní a strojov až po vydávanie vlastných novín a brožúr.

Podobne to bolo aj s reorganizáciou ruského priemyslu v rade závodov a dielní, ktorých výkonnosť zničená za revolúcie bola pre našich nepostrádateľná. Záslužnú činnosť na tomto úseku vykonalo Technické oddelenie štábu so svojimi odbormi: stavebným, železničným, strojným, chemickým, banským a štatisticko-finančným (Šteidler: 1931, 579–580).

Štefánik sa snažil nahradiť revolučnú a dočasnú samosprávu a ich volené orgány novou, riadnou štátnou správou a podriadiť légie organizačne vojenskému ministerstvu republiky. Dňa 14. decembra 1918 bola zrušená OČsNR v Rusku a jej právomoc prešla na päť úradov čs. ministerstva vojny, ale kontinuita osôb bola zachovaná. Bývalý náčelník vojenského odboru OČsNR R. Medek bol menovaný náčelníkom vojenskej správy ministerstva. Ostatné úlohy OČsNR prevzali úrady politického plnomocníka, finančnej správy, vojenského inšpektorátu a vrchnej kontroly. 17. januára 1919 bol zriadený „Zvláštny zbor pre Rusko“, ktorý zastupoval republiku v čase neprítomnosti ministra. Jeho členmi boli: Bohdan Pavlů, veliteľ vojska generál Syrový, náčelník vojenskej správy R. Medek, a náčelník vrchnej kontroly dr. Suchý. Štefánik zároveň zrušil orgány revolučnej samosprávy vojska (komitáty) a zakázal konanie vojenského zjazdu. Namiesto komitátov sa v ruských légiách zakladali osvetové krúžky. Takéto zmeny sa nestretli u všetkých legionárov s porozumením a prechod na nové poriadky vyvolal krízu a protesty. Náčelník pplk. Medek podal po demonštráciách v Irkutsku v júni 1919 demisiu. Vojenská správa bola Zvláštnym zborom zrušená 14. júna a jej odbory pridelené jednak ku štábu vojska, jednak k úradu politického plnomocníka. Pozdejšie však, keď bol tento úrad podľa inštrukcií ministra Beneša podriadený ministerstvu zahraničných vecí, boli z neho vojenské odbory vyňaté a bola z nich vytvorená nová vojenská správa na Sibíri, ktorú 18. novembra 1919 prevzal vodca misie vyslanej z Československa F. V. Krejčí.

Informačný osvetový odbor riadil propagačnú a osvetovú činnosť, ktorá vyvrcholila hlavne v roku 1919 na Sibíri. O kultúrne potreby vojakov

u jednotlivých plukov a útvarov sa starali okrem toho štyri osvetové krúžky, ktoré vydávali spravidla aj svoje vlastné časopisy. Z bohatej a významnej činnosti tohto odboru treba upozorniť na vydávanie denníka a iných časopisov, literárnu produkciu, činnosť symfonického orchestru, divadelného oddelenia, práce maliarov a výtvarníkov, prednášky, koncerty, akadémie, sokolské večery a iné slávnosti, ktoré propagovali čs. kultúru v zahraničí.

Štefánik nariadil reorganizáciu vojska začiatkom roku 1919. Armádnym rozkazom vydaným 1. februára 1919 v Čeljabinsku bol Čs. armádny zbor premenovaný na „Čs. vojsko na Rusi“, veliteľ zboru generál Syrový sa stal veliteľom vojska, náčelníkom štábu bol podplukovník Všeticka. Vrchným veliteľom bol francúzsky generál Janin, ktorý prišiel na Sibír koncom roku 1918. Reorganizácia ruských légií podľa Štefánikových rozkazov sa uskutočnila počas roku 1919. Podľa tejto konečnej úpravy sa vojsko skladalo zo štábu a troch streleckých divízií s veliteľmi: plk. Voženílek, plk. Krejčí a pplk. Prchala.

Ruské légie vytvorili svojou úsilím a organizačným talentom na Sibíri takmer vlastný vojenský štát v štáte a dali národu poučný príklad energetickej svojpomoci v zložitých a výnimočných pomeroch a v celkom cudzom prostredí (Šteidler: 1931, 580). Z politických a technických príčin sa však mohli vrátiť domov zo všetkého nášho zahraničného vojska najneskôr. Doprava usmerňovaná od augusta 1919 vlastným evakuačným úradom vo Vladivostoku začala sa už v januári 1919, ale týkala sa najprv len invalidov, chorých a starších legionárov. Vlastná evakuácia sa začala odplávaním 1. pluku 9. decembra 1919. Celkom bolo dopravených na lodných transportoch dohodových mocností zo Sibíri do Československa 67.041 osôb, z roho 56.451 vojakov, 7538 občanov, 2094 žien a 958 detí. Straty celkom za roky 1914-1920 činili 4112 mužov (Šteidler: 1931, 580) V celkovom počte 38 transportov ruských légií dva posledné (Légia II. a Almerie) viezli už len malý zvyšok posledných legionárov (celkom 47), z najväčšej časti to boli transporty občanov. Ich plavba sa konala už po skončení evakuácie ruských légií, ktorá bola

oficiálne vyhlásená 30. novembra 1920. „*Celé zahraniční vojsko, čítající na 90.000 legionářů, octlo se tak konečně na domácí půdě. Z různých a dalekých front světové války vrátilo se jako vítěz i jako věrný služebník a ochránce obnoveného státu. Proto stalo se i hlavní základní složkou při budování branné moci republiky.*“ (Šteidler: 1931, 581)

V období 1918–1938 sa legionári v domácom prostredí stretávali s mnohými problémami, niekedy boli protežovaní, inokedy sa sťažovali na nedostatočné možnosti uplatnenia a požadovali rôzne výhody, niektorí opodstatnene a iní zase bez väčších zásluh.¹⁸ Legionári sa organizovali do rôznych spolkov a združení. Vznikali pokusy o jednotnú legionársku organizáciu, to sa však nepodarilo. Najvýznamnejšou z nich bola Československá obec legionárska (ČsOL), ustanovená v máji 1921, ktorá pôsobila až do roku 1939 a potom zase v rokoch 1945–1948. Nie je náhoda, že legionárska organizácia ako nositeľka demokratických tradícií masarykovskej republiky prekážala obom totalitným režimom. O legionárske problémy sa starala Kancelária československých légii (Kleg). Podľa definície legionára v zákone č. 462/1919 Sb. z. a n., sa ich počet na základe oficiálnej štatistiky Kleg-u ustálil v jednotlivých častiach légii – talianskej, francúzskej a ruskej – na 109 590, z čoho zákonným požiadavkám zodpovedalo 88 688 registrácií (Michl: 2009, 16).

Víťazné prápory légii a historické názvy plukov, v ktorých je pre budúcnosť vyjadrený duch a tradície oslobodeneckého zápasu, prešli spolu s kádrmi dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru légii aj do prvorepublikovej armády ako symbolický svorník nášho boja za slobodu, štátu a odhodlanosti jeho armády brániť jeho nezávislosť a slobodu. Legionári ani československá armáda v septembri 1938 možnosť bojovať nedostali. Tisíciky z nich sa však zapojili do domáceho a zahraničného odboja a mnohí za to aj zaplatili daň najvyššiu – položili v boji proti okupantom svoj život. Ďalšie prenasledovanie ich čakalo po februárovom prevrate v roku 1948, pretože legionárske tradície demokracie a

bojov s bolševikmi neboli pre komunistov vítané. Rok 1968 znamenal len krátke oživenie legionárskych tradícií a v následnej normalizačnej perióde sa o legionároch opäť nesmeli hovoriť. Zmeny po roku 1989 prispeli aj k oživeniu legionárskych tradícií a viedli aj k obnoveniu organizácie Československá obec legionárska, ktorá však pôsobí len v Českej republike. Na Slovensku má mnoho sympatizantov, ale tam sa legionársku organizáciu obnoviť nepodarilo.

Dnes, keďže všetci pôvodní legionári už odišli, ČsOL združuje vojnových veteránov Českej republiky a je to nestraničné politické občianske združenie bývalých vojakov československých zahraničných armád z 2. svetovej vojny, ďalej vojakov Armády Českej republiky – účastníkov zahraničných misií OSN a NATO a nositeľov osvedčení „Vojnového veterána“ podľa zákona č. 170/2002 Sb. z 9. apríla 2002, ich pozostalých a všetkých priaznivcov, ktorí chcú byť aktívnymi členmi ČsOL a prispievať k rozvoju a plneniu jej poslania.

Česi a Slováci dosiahli svoj štát vznikom Československej republiky 28. októbra 1918. K tomuto štátu sa spontánne prihlásili aj reprezentati Slovenska v Turčianskom Svätom Martine 30. októbra 1918. Dnešná Česká a Slovenská republika existujú vďaka využitiu tejto jedinečnej historickej príležitosti, keď Nemecko a Rakúsko-Uhorsko boli porazené a Rusko bolo v rozklade a revolučnom chaose (Procházka: 2009, 48–51).

POZNÁMKY:

1. Takto to vnímali aj samotní legionári a aj najvýznamnejšia legionárska organizácia sa vždy volala a aj v súčasnosti volá Československá obec legionárska (skratka ČsOL) napriek tomu, že Československo už takmer dve desaťročia neexistuje.

2. A vedel to oceniť dokonca i taký humanistický a antimilitaristický spisovateľ ako Karel Čapek, ktorý o légiách napísal: „*Bylo by zbytečné dokazovat, že heroický výkon našich legií neleží v jednotlivé bitvě nebo epizodě, že to nejúžasnější e jedinečné v dějinách válek je to celé tažení našich dobrovolců od Ukrajiny a Volhy pod Vladivostok se vším, co k tomu bylo třeba vedle bojové odvahy: s dopravou, zásobovaním, sanitou, technickou a hospodářskou organizací a tak dále.*“ (Galandauer: 2002, 11)

3. O légiách bolo nakrútených aj viacero dokumentárnych filmov. Veľmi zaujímavá a najmä pre zahraničie prehľadná je snímka amerických autorov s trošku zavádzajúcim názvom: „*Nahodilá armáda*“. O légiách možno napísať a aj bolo napísané už všeličo, ale tvrdenie, že išlo o náhodnú armádu je celkom neutržateľné.

4. Masaryk bol v tom čase ešte v USA.

5. Text prísahy rakúskeho vojaka: „*Bohu všemohoucímu se zavazujeme slavnostní přísahou, že budeme věrni Jeho apoštolskému Veličenstvu, svému nejosvícenějšímu panovníkovi (jméno vladařovo), z boží milosti císaři rakouskému, králi českému atd. a apoštolskému králi uherskému a že ho budeme poslušni, jakož i jeho generálů a vůbec všech svých představených a vyšších, že je budeme ctít a chránit, že budeme jejich nařízení a rozkazy ve všech služebních výkonech plnit, že budeme statečně a mužně bojovat proti kterémukoli nepříteli a podle vůle Jeho Veličenstva kdekoli, na vodě i na zemi, ve dne i v noci, v bitvách, v útocích, v bojích a v podnicích každého druhu, zkrátka na každém místě, v každý čas a za všech okolností, že nikdy neopustíme svých jednotek, praporů, standart a děl, že nikdy nevstoupíme s nepřitelem ve styk, nýbrž vždy se budeme chovat ve shodě s válečnými zákony, jak se sluší řádným válečníkům, a takto ve cti žítí a zemřítí. Tak nám dopomáhej Bůh! Amen.*“ Zdroj: <http://www.vets.estranky.cz/clanky/Historie/vojenske-prisahy.html>.

6. Výzvedná služba bola pre príslušníkov zahraničného vojska veľmi nebezpečná. Z hľadiska rakúsko-uhorskej monarchie to boli zbahovia a velezradcovia. V jednom z rakúskych rozkazov sa uvádzalo: „*Výpovedami zajatcov sa zistilo, že v ruských vojskách sú české oddiely, ktoré sa skladajú väčšinou z rakúskych Čechov; ak sú to rakúsko-uhorskí štátni občania, nech sú ako velezradcovia ihneď popravení podľa stanného práva.*“ Prvými obeťami na východnom fronte boli starodružiníci J. Müller a J. Grmela (Galandauer: 2002, 18). V niektorých talianskych obciach, kde sa konali popravy Čechov a Slovákov sú dnes na ich pamiatku pomníky, tabule a niekde aj pomenované ulice napríklad: Via martiri Cecoslovacchi (Ulica československých mučeníkov), alebo Via legionari Cecoslovacchi (Ulica československých legionárov, Valníček: 2008, 76).

7. V súvislosti s tým sa niekedy objavujú názory, že pomníky sa stavajú len legionárom a pripomínajú sa len legionári, zatiaľ čo na obeť tých vojakov, ktorí padli v radoch cisárskej armády sa zabúda. To nie je pravda, veď takmer v každej českej a slovenskej obci je pomník padlých v I. svetovej vojne, na ktorom sú uvedení rodáci, ktorí zahynuli na frontoch.

8. Českí vodcovia v Rusku si predstavovali, že po preniknutí ruských vojsk spolu s Českou družinou na české územie vznikne tam revolta obyvateľstva.

9. Členovia Sokola patrili k elite légii a zo svojich sokolských oddielov si do armády prinášali okrem fyzickej zdatnosti aj disciplinovanosť a určité vojenské návyky, znalosť povelov a podobne. Vo Francúzsku, Rusku a Itálii robili aj sokolské vystúpenia, ktoré sa páčili jednak miestnemu obyvateľstvu a jednak ostatným spojeneckým vojakom. (Valníček: 2008, 74–75, Urbanová – Vrábek: 2010, 156)

10. Práve takú nosieval na svojej čiapke – „masaryčke“ aj T. G. Masaryk. Na mnohých fotografiách ho vidíme práve s takouto čiapkou. Tieto pokrývky hlavy sú podobné ruským vojenským čiapkam, ktoré boli súčasťou uniformy ruských vojakov. Naši legionári v Rusku ich začali nosiť tiež, ale nad jej štítok („šilt“) si pripínali „lentočku“ – bieločervenú stužku. Je príznačné, že v jednom článku z roku 1939 sa uvádza: „*Ministr zahraničních věcí Chvalkovský promluvil na setkání okresních samosprávních předsedů... Celý projev se nesl ve*

znamení dalších ústupků Berlínu... Ministr vnitra Fischer dodal: V německé říši nesmějí vzniknout pochyby o naší loajalitě. Musí se přestat nosit čepice tzv. masaryčky...“ „Masaryčky“ sa znovu objavili až v máji 1945, ale po februári 1948 upadli zase do nemilosti. Ich čas – ale len nakrátko – prišiel opäť v období pamätného roku 1968. Po roku 1989 nastala u niektorých ľudí zase ich renesancia. (Síg1:2010 Dostupné online na

http://www.seniortip.cz/?module=article&id_article=2778)

11. Česká družina pôsobila na fronte celkom 16 mesiacov, jej radmi prešlo 2217 mužov. Z nich v bojoch padlo a zomrelo na zranenia 46, nezvestných bolo 33, ďalší traja boli ako zajatci popravení. (Fidler: 2003, 49).

12. Železnicu v okolí Murmane (Murmansk) pomáhali stavať aj rakúsko-uhorskí zajatci. Vojak a neskoršie ruský legionár Antonín Nedvěd z Markvartic okr. Jihlava o tom napísal: „ Byl jsem zajat 7. září 1914 u Dubna v rus. Polsku. V zajetí přišel celý batalion, který vezen byl do Omsku... Po 5 měsících odvezli nás na Murmaň u Bílého moře, kde jsme stavěli murmaňskou dráhu.“ Dostupné online na

<http://www.obecmarkvartice.cz/legionari-z-markvartic/d-1631/p1=2223>

13. Štefánikova misia v Taliansku sa zavŕšila podpísaním dohody medzi Talianskom a ČsNR 21. apríla 1918, čo sa fakticky rovnalo diplomatickému uznaniu ČsNR ako dočasnej československej vlády.

14. Taliansko sa bránilo využívaniu zajatcov s ohľadom na medzinárodné právo a obavy z následných komplikácií s Rakúsko-Uhorskom.

15. Rakúske vrchné velenie nariadilo prešetrenie udalostí spojených s bitkou pri Zborove. Veliteľ druhej rakúsko-uhorskej armády generál Böhm-Ermolli odmietol podozrenia o možnosti dohody medzi českými vojakmi dvoch peších plukov na jednej a vojakmi československej streleckej brigády na druhej strane. Za príčinu nepriateľského úspechu označil rýchlosť útoku (taktiku vypracovanú S. Čečkom a O. Husákom), moment prekvapenia vo výbere miesta hlavného úderu a pomalý príchod záložných nemeckých jednotiek (Fidler: 2003, s. 66).

16. Bitka pri Zborove nepatrí medzi významné vojenské udalosti z hľadiska celkových dejín prvej svetovej vojny, ale z hľadiska dejín československa a československej armády má celkom zásadný význam. Založila legionársku tradíciu, zaslúžila sa o vznik samostatného štátu a položila základy budovania bojových tradícií ozbrojených síl ČSR.

17. Anabáza – (z gréckeho anabasis – postup od mora do vnútrozemia). Pod týmto názvom napísali dvaja starovekí autori svoje diela o vojenských výpravách. Prvou je výprava Kýra ml. (autor Xenofón), ale hlavne o návrate asi 10.000 gréckych vojakov, ktorí sa po bitke pri Kunax (401 pred n. l.) za najťažších podmienok uprostred neznámych národov a cez odpor nepriateľských vojsk prebili cestou k Čiernemu moru a odtiaľ domov. Druhou je výprava Alexandra Veľkého (autor Arianus Flavius – zvaný aj druhý Xenofón)) do strednej Ázie a na hranice Indie. Zatiaľ čo Xenofón bol súčasníkom a sám sa výpravy, o ktorej písal, zúčastnil, Arrianus (žil v 2. storočí n. l.) svoj spis napísal až viac ako štyri storočia po Alexandrovej výprave.

18.

PRAMENE A LITERATÚRA:

Beneš, Edvard 1935: *Světová válka a naše revoluce, I. – III.* Praha: Orbis.

Biagini, Antonello 2010: *Generál Štefánik. Muž, vojak a vlastenec v dokumentoch talianskych archívov.* In: Čaplovič, Miloslav – Ferenčuhová, Bohuslava – Stanová, Mária (eds.) 2010: *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie.* Bratislava: Vojenský historický ústav – Ministerstvo obrany SR v spolupráci s Historickým ústavom SAV a Slovenským národným archívom.

Crutwell, Charles Robert Mowbray Fraser 1991² : *A History of the Great War 1914–1918.* Chicago: Academy Chicago Publishers.

Čaplovič, Miloslav 2008: Česko-slovenské légie 1914–1918. *Historická revue* 19, č. 12, s. 60–69.

Dangl, Vojtech 1976: Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. *Československý časopis historický*, roč. 24, č. 6, s. 851–884.

Dangl, Vojtech 1978: Protivojnové hnutie slovenskej sociálnej demokracie v období balkánskych vojen (1912–1913). *Historický časopis*, 26, č. 1, s. 25–62.

Dangl, Vojtech 1979: Slovanská idea a protivojnové prejavy slovenského dedinského ľudu pred prvou svetovou vojnou. *Historický časopis*, 27, č. 1, s. 3–28.

Dangl, Vojtech 1980: Rast militarizmu v Uhorsku v období balkánskych vojen. *Československý časopis historický*, 28, č. 3, s. 377–398.

Dangl, Vojtech 1992: *Rakúsko-uhorská armáda a slovenská spoločnosť*

- v predvečer prvej svetovej vojny. In: Slovensko v politickom systéme Československa. Bratislava, s. 36–41.*
- Dangl, Vojtech 1995: Systém doplňovania rakúsko-uhorskej armády so zreteľom na Slovensko. *Vojenské obzory-H*, 2, príl. č. 3, s. 16.
- Dangl, Vojtech– Segeš, Vladimír 1996: *Vojenské dejiny Slovenska. III. 1711–1914*. Bratislava : MO SR, s. 165–166.
- Dangl, Vojtech 2009: *Pod zástavou cisára a kráľa*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- Fidler, Jiří 2003: *Zborov 1917. Malý encyklopedický slovník*. Brno: Jota.
- Galandauer, Jan 2002: 2. 7. 1917. Bitva u Zborova. Česká legenda. Praha: Havran.
- Galántai, József 1987: *A Habsburg birodalom felbomlása. I – II*. Budapest: Kossuth.
- Guelton, Frédéric–Braud, Emmanuelle–Kšišňan, Michal 2009: *Generál Milan Rastislav Štefánik v archívnych dokumentoch historickej služby francúzskeho ministerstva obrany*. Bratislava: Vojenský historický ústav – Ministerstvo obrany SR.
- Hronský, Marián–Čaplovič, Miloslav (eds.) 1999: *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik–vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.–5. mája 1999*. Bratislava: Vojenský historický ústav.
- Hronský, Marián–Krivá, Anna–Čaplovič, Miloslav 1996: *Vojenské dejiny Slovenska. IV. 1914–1939*. Bratislava: MO SR.
- Jakl, Tomáš–Polčák, Zdeněk–Hejl, Alexander–Orián, Edmund 2008: *Zborov 1917–2007*. Praha: Ministerstvo obrany ČR.
- Jesenský, Janko² 1936: *Cestou k slobode. Úryvky z denníka 1914–1918*. Martin: Matica slovenská.
- Masaryk, Tomáš Garrigue 1994: *Nová Evropa. Stanovisko slovanské*. Brno: Doplněk.

- Masaryk, Tomáš Garrigue 2005: *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T. G. Masaryka.
- Michl, Jan 2009: *Československo a legionáři*. Praha: Naše vojsko.
- Nevěd, Antonín: *Vzpomínky*. In: *Kroniky obce Markvartice díl I. (1914–1939) Legionáři z Markvartic*. Dostupné online na <http://www.obecmarkvartice.cz/legionari-z-markvartic/d-1631/p1=2223>
- Paulová, Milada 1937: *Dějiny Maffie*, Praha: Čin
- Paulová, Milada 1973: *Balkánské války 1912 – 1913 a český lid*. Praha.
- Papoušek, Jaroslav 1921: *Zborov*. Praha: Čin.
- Pichlík, Karel 1991: *Bez legend. Zápas o československý program*. Praha: Panorama.
- Procházka, Jaroslav 2009: *Českoslovenští legionáři*. In: *Živé hodnoty Masarykova Československa*. Brno: Občanský a odborný výbor ve spolupráci se statutárním městem Brnem a Pedagogickou fakultou MU v Brně, s. 48–51.
- Rauchensteiner, Manfred 1994: *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. Graz – Wien – Köln: Styria.
- Sígl, Miroslav 2010: Čepice „masaryčky“ jsou znovu v módě.
http://www.seniortip.cz/?module=article&id_article=2778
- Šedivý, Ivan 2001: *Češi, české země a velká válka*. Praha: Lidové noviny.
- Šnejdár, Josef²1994: *Pochoduj, nebo zemři!* Most: Elka Press.
- Šteidler, František 1931: *Československé zahraniční vojsko (legie). Československá vlastivěda, Díl V. Stát*. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, s. 556–581.
- Šrobár, Vavro 1922: *Pamäti z vojny a z väzenia (1914 – 1918)*. Praha: Gustáv Drobný.
- Šrobár, Vavro 1928: *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920. I*.
Praha: Čin.

Urbanová, Blažena – Vrábel, Ferdinand 2010: Spomienky ruského legionára Andreja Šikuru z Mošoviec. *Vojenská história* 13, č. 2, s. 139–173.

Valníček, Svatopluk 2008: První světová válka a italské legie očima mého otce Václava a jeho přátel legionářů. *Hlasy muzea ve Frenštátě pod Radhoštěm* 25, č. 1–4, s. 67–78.